14. Westhoff, V., 1947. De vegetatie der duin- en wadgebieden van Terschelling, Vlieland en Texel. Diss. Utrecht.
15. Westhoff, V. en A. J. den Held, 1975. Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen.

Herfstwaarnemingen op Schiermonnikoog

ADRIAAN DIJKSEN en SYTSKE DIJKSEN-OVERBEEKE

In de week van 18 tot 25 oktober 1975 verbleven wij op Schiermonnikoog. Als Texelaar is kritisch vergelijken uiteraard het eerste dat je geneigd bent te doen wanneer je voor de eerste maal op een ander Waddeneiland komt. Zo deden wij dit ook en wij moesten al spoedig constateren dat die vergelijking op nagenoeg alle fronten positief uitviel voor het kleinere eiland.

In de eerste plaats natuurlijk al omdat gemotoriseerd verkeer nagenoeg ontbreekt en je je als fietser op de wegen heel wat veiliger en gemakkelijker kunt verplaatsen dan op Texel.

Het dorp is verhoudingsgewijs mooi gebleven, ook al zijn hier en daar een aantal merkwaardig lelijke bouwwerken verschenen en lijkt het bungalowterrein aan de westzijde van het dorp angstig ver in het duingebied te penetreren.

Het buitengebied is echter nog zeer gaaf. Weliswaar bevindt zich een bungalowpark in de polder, maar tijdens ons bezoek was dat nog geheel onzichtbaar door de windsingels, zodat het minder opviel. Het zou jammer zijn als er veel meer lelijks zou komen dat ook achter bomen weggestopt zou moeten worden. De openheid van het landschap gaat dan wel op den duur verloren zoals op Texel jammergenoeg op diverse plaatsen al gebeurd is. Storende burgerbouw is er niet of heel weinig en hoewel ongetwijfeld toeristische accomodatie bij de boerderijen aanwezig zal zijn, viel dat ons niet bijzonder op. Ook de nieuwe, moderne, nagenoeg alle houten, laagbouwschuren bij de boerderijen zijn heilig vergeleken met wat men op Texel aan betonblokken op elkaar weet te stapelen omdat dat gemakkelijker of goedkoper is. Ogenschijnlijk goed functionerende veeteeltbedrijven kunnen zich blijkbaar toch houten schuren veroorloven. Opvallend is wel dat de instanties op Texel zelfs in het beschermde landschapsreservaat „de Hoge Berg" de bouw van een schuur uit betonelementen tenslotte niet konden of wilden tegenhouden.

Het is jammer dat de nieuwe dijk om de Banckspolder zo'n enorm asfaltlichaam moest worden en geen groene kop heeft gekregen, zoals bijvoorbeeld wel de al gereed zijnde nieuwe deltadijken op Texel.

De natuurgebieden tenslotte zijn van een zo grote uitgestrektheid dat een vergelijking met de Texelse nauwelijks mogelijk is. De enige ontsluiting van het oostelijk duin- en kweldergebied bestaat uit enkele smalle schelpenpaadjes en een zandpad. Dit in tegenstelling met Texel, waar nagenoeg ieder natuurgebied over de verharde weg per auto is te bereiken, zodat bijvoorbeeld regelmatig autobusladingen vol in de Slufter „gestort" worden.

Laten wij hopen dat de autoriteiten van Schiermonnikoog er doorlopend van doordrongen zijn en blijven dat hun eiland werkelijk een uniek stukje Nederland is.

Gedurende onze vakantieweek keken wij uiteraard vrij intensief tot intensief naar vogels. Het leek ons nuttig hierover te be-

richten, min of meer in navolging van Ouweneel (D.L.N. 77: 191-195) die zijn ervaringen uit juni beschreef, ook daar onze waarnemingen hier en daar een aanvulling vormen op de gegevens vermeld in de Vogels van Schiermonnikoog van R. Mooser (Wetenschappelijke Mededeling K.N.N.V. nr. 95, jan. 1973).

Er was in genoemde tijd, de herfstvakantie, een groot aantal vogelaars op de been en de mogelijkheid dat nog veel meer interessante waarnemingen gedaan werden, moet daarom zeer groot geacht worden. Ook als wij aantallen geven, pretenderen wij geenszins alle exemplaren van die soort op het eiland geteld te hebben. Alle landschappen werden lopend of per fiets bezocht, het strand echter kwam er naar verhouding waarschijnlijk wel wat bekaaid af. Uitgebreide tellingen van wadvogels op hoogwatervluchtplaatsen werden niet gemaakt.

In totaal zagen wij in deze zes dagen 95 vogelsoorten, d.w.z. 94 soorten en een in het veld duidelijk herkenbare ondersoort. Als we in aanmerking nemen dat gewone soorten als Patrijs, Ekster en Gaai op Schiermonnikoog niet of zelden voorkomen en dat wij soorten als Roodkeelduiker, Geoorde fuut, Jan van Gent, Grote zeeëend, Knobbelzwaan, Smelleken, Houtsnip, Alk en Zeekoet, Ransuil, Grote lijster, Roodborsttapuit, Zwarte mees en Putter, die op bijvoorbeeld Texel toch min of meer geregeld zijn aan te treffen of dood te vinden, op Schiermonnikoog niet konden vaststellen, lijkt ons 95 een zeer respectabel aantal en tekenend voor de vogelrijkdom van het eiland.

De opvallendste en leukste waarnemingen volgen hieronder. Door ons werd slechts eenmaal een Fuut gezien, het dier vloog over de Noordzee naar het westen. De Dodaars verbleef met tenminste een 15-tal in de Westerplas, terwijl op de 20e ook twee exemplaren in de derde slenk werden gezien. Verscheidene malen werd de Blauwe reiger waargenomen, steeds één exemplaar en meestal in de omgeving van de Binnenpolder. Ook eenmaal in de vierde slenk.

Naast de vele honderden Wilde eenden, Pijlstaarten, Smienten, Bergeenden en Eidereenden, viel vooral het zeer kleine aantal Slobeenden op. Slechts enkele malen werden enige exemplaren in de Westerplas gezien. Opvallend in positieve zin was het aantal Krakeenden in de plas. Noemt Mooser de soort doortrekker in zeer klein aantal (dit is van 1 tot 10 ex.), een nauwkeurige telling van alle rietkantjes waarlangs de Krakeend zich ophield, leverde ons echter op de 21e tenminste 60 exemplaren op! Een schatting van nog een 20-tal exemplaren die achter het riet verborgen bleven, lijkt ons daarbij nog verantwoord. Ook de Tafeleend kwam boven het door Mooser gestelde aantal (1 tot 10), zij het niet spectaculair, we telden 14 exemplaren. De waarneming van 6 Brilduikers in de derde slenk op de 20e is vijf dagen eerder dan de vroegste waarneming die Mooser vermeldt.

Van Texel waren we uit de weken voor de herfstvakantie gewend bij ieder strandbezoek zeker enige tientallen, maar vaak honderden Zwarte zeeëenden te zien. Merkwaardigerwijze was dat op Schier niet het geval. Wij zagen slechts een wijfje langs het strand vliegen, hoewel we het natuurlijk toevallig slecht getroffen kunnen hebben.

Tijdens ons verblijf hielden zich twee Grauwe ganzen op het eiland op. Een exemplaar verbleef bijna altijd bij Rotganzen in de Banckspolder, het andere werd geregeld in de Westerplas gezien.

Het aantal Brandganzen dat voornamelijk op de kwelders foerageerde, was o.i. al vrij hoog: wij telden op de 20e ongeveer 650 exemplaren. Ook de Rotganzen waren al in redelijke aantallen vertegenwoordigd, op de 24e telden wij er 475. Het door diverse au-

teurs, en ook door Mooser gesignaleerde fenomeen van het binnendijks op gras foerageren, werd ook nu duidelijk vastgesteld. Eigenlijk werden maar enkele malen Rotganzen op het wad gezien. De dieren verbleven voortdurend in de Banckspolder, waar ook zeer druk gefoerageerd werd in het vrij lange doch nog zeer groene, sappige najaarsgras. Op 23 oktober konden wij in twee groepen de oude en jonge vogels tellen en hierbij viel het op dat de verhouding per groep sterk verschilde. De eerste groep bestond uit totaal 134 exemplaren, waarvan 78 juvenielen (= 58%), bij de tweede groep van 170 exemplaren waren slechts ongeveer 60 juvenielen, dus 35%! Misschien is het toeval, misschien ook kwam een groep uit een deel van het broedgebied waar in de broedtijd gunstiger omstandigheden heersten. Later op de dag zaten de beide groepen echter weer bij elkaar.

Wat de stootvogels betreft. De Sperwer was beslist schaars: we zagen slechts een vrouwelijk exemplaar. Blauwe kiekendieven daarentegen werden geregeld gezien. Door de grote actieradius die de dieren er op na houden, is het niet te zeggen hoeveel er op het eiland verbleven. In ieder geval zagen we twee verschillende mannetjes en twee verschillende exemplaren in het vrouwelijk kleed. Maximaal werden drie Buizerds gezien op de 19e, waarvan een in westelijke richting trekkend. Op 23 oktober vloog een tiental meters boven ons hoofd in de Twee Dennen een wijfje Slechtvalk achtervolgd door Bonte kraaien. In totaal waren tenminste vier Torenvalken aanwezig.

Een Waterral hoorden wij in de Westerplas. In de Banckspolder foerageerden geregeld Waterhoentjes in groepjes op gras nabij slootjes met veel riet. We telden op de 23e in de gehele polder 97 exemplaren en de mogelijkheid dat nog meer in de sloten zaten is natuurlijk zeker aanwezig. Interessant is de waarneming te vermelden van een eerste-jaars Waterhoen dat wij op de 22e direct achter de zeereep nabij het Badpaviljoen boven in een dicht kruipwilg-duindoornstruweel zich te goed zagen doen aan de bessen van de Duindoorn. Ongetwijfeld was dit een doortrekker.

Uit de groep van plevieren en steltlopers vallen ook enkele waarnemingen te melden. Wij zagen nog twee maal een Bontbekplevier (bij de vierde slenk en de Westerkwelder). Mooser noemt de soort doortrekker tot half oktober. Op de 23e vlogen uit een weiland met veel hoge plukken gras drie Bokjes op, terwijl er ook een Kemphaan foerageerde. De laatste waarneming van deze soort was ruim een maand eerder, nl. op 19-9-1963. Nabij de Westerkwelder telden wij tenslotte zeker 110 Kluten.

Meeuwen waren er uiteraard zeer veel op het eiland. Alleen de Kleine mantelmeeuw was reeds zeer schaars. Wij zagen een onvolwassen exemplaar langs het strand en een adult op de 22e in de Westerplas. Dit exemplaar behoorde duidelijk tot de Britse ondersoort *graelsii*. Er worden in de Vogels van Schiermonnikoog geen herfstwaarnemingen van deze ondersoort genoemd. Voor Texelse begrippen is de waarneming echter zeer laat.

Holenduiven werden enkele malen gezien. De Houtduif was nog talrijk. In het dorp zagen wij slechts twee Turkse tortels.

Een Velduil vloog op de 19e voor ons op uit een duindoornstruweel in de Westerduinen.

In de Tweede Dennen hoorden wij een Grote bonte specht. Later vonden wij ook enkele „smidsen" met enige tientallen uitgebeitelde jonge denneappels.

Een Boerenzwaluw vloog de 19e nog boven het dorp en waarschijnlijk hetzelfde exemplaar werd een uurtje later zittend op een telefoondraad in het uiterst westelijke deel van het dorp gezien.

De trek van zangvogels was enkele dagen bijzonder sterk. Vooral Koperwieken en Kramsvogels waren met honderden aanwezig in de Duindoorns, maar ook Zanglijsters, Merels en Roodborstjes trokken door. Opvallend mak vonden wij in het dorp de op de grasveldjes foeragerende Koperwieken, die tot op een vijftal meters waren te naderen.

Op de 19e werden ook Heggemussen op trek waargenomen. Op de vroege morgen van die dag hoorden we hoog boven het westelijk deel van de Westerduinen enkele dieren van deze soort. Even later konden wij ze ook ontdekken. Duidelijk zagen wij dat tenminste twee vogeltjes aarzelden de duinen te verlaten om over de brede zandvlakte verder westelijk te vliegen. Tenslotte doken zij de Duindoorns in en bleven daar lange tijd onrustig roepen. Ook trekkende Veldleeuweriken in kleine losse troepjes waren geregeld te zien. Op de 24e namen we een tiental Strandleeuweriken bij de vierde slenk waar en op de 20e een Oeverpieper langs de dijk nabij de veerdam.

Opvallend was het geregeld waarnemen van Klapeksters. Mogelijk zagen we enkele malen eenzelfde exemplaar, zeker is dit echter in het geheel niet: de 19e 2 verschillende exemplaren in de Westerduinen, de 20e 2 verschillende exemplaren in de Kobbeduinen, de 21e weer 2 verschillende in de Westerduinen, de 23e 1 exemplaar direct noordelijk van het dorp en de 24e tenslotte 1 exemplaar in de Kobbeduinen. Deze soort werd dus in totaal 8 maal waargenomen.

Op de 23e verbleef nog een Tapuit langs de dijk en een wijfje Gekraagde roodstaart in het Griënglop en op de 20e een wijfje Zwartkop in de Kobbeduinen. Voor ons vakantieverblijf scharrelde ook op de 20e een Tjiftjaf door de bomen en op de dag van ons vertrek (25-10) zagen wij vanaf de nog aan de steiger liggende boot nog een *Phylloscopus*-soort op de kale veerdam druk op de grond foeragerend rond een grote pol gras; opvallend waren de gitzwarte pootjes en de licht-gele oogring die zouden wijzen op de ondersoort *fulvescens* van de Tjiftjaf, ware het niet dat het diertje zeer duidelijke gele onderdelen had. Een mogelijke tussenvorm is evenwel niet uitgesloten, maar dat is tijdens een korte veldwaarneming natuurlijk niet of nauwelijks met zekerheid vast te stellen.

Het Goudhaantje was gedurende onze vakantieweek ook met vele honderden exemplaren aanwezig, letterlijk overal kon je de diertjes zien of horen, tot in het dorp en de Banckspolder toe. Dat er sterke doortrek van deze soort was bemerkten wij overigens ook op zowel de heen- als terugreis. Wij zagen een exemplaar in het hartje van Leeuwarden in een van de spaarzame boompjes rond een groot parkeerterrein en op de terugtocht per boot, tijdens tamelijk dichte mist, hadden wij tweemaal bezoek van een „verdwaald" exemplaar.

Trek van zowel Kool- als Pimpelmees werd o.a. op de 19e en de 24e gezien in respectievelijk de Westerduinen en bij het Willemsduin. Geregeld werden op diverse plaatsen vooral Pimpelmezen waargenomen, o.a. in de Kobbeduinen, tussen de derde en vierde slenk en bij het Willemsduin. De veronderstelling dat regelmatige doortrek plaatsvond, lijkt dus wel gewettigd. Ondanks scherp opletten, werden in de bossen geen Zwarte mezen gezien of gehoord.

Baardmannetjes werden tweemaal waargenomen bij de Westerplas: op de 21e alleen enkele gehoord en op de 22e 5 exemplaren die hoog boven de plas vlogen en in noordwestelijke richting boven de Westerduinen verdwenen, gezien.

Op de 20e foerageerden in het dorp twee Boomkruipers op de hoge bomen nabij de N.H.-kerk. Later werd nog enkele malen

een exemplaar op die plaats gehoord.
Rietgorzen werden geregeld over het gehele eiland gezien en ook werden verscheidene malen Geelgorzen waargenomen: o.a. de 19e 1 exemplaar westelijk van het dorp, de 20e 1 overvliegend exemplaar bij het baken in de Kobbeduinen en op de 24e 1 mannetje in de Binnenkwelder en 2 exemplaren bij het laatste Willemsduin. Twee IJsgorzen (Mooser noemt slechts tien waarnemingen) werden op de 20e gezien en gehoord in de kwelder bij de Kobbeduinen. Wij zagen slechts eenmaal twee Sneeuwgorzen op de dijk van de Banckspolder.
Sterke doortrek viel ook in de categorie vinkachtigen op te merken. Dagelijks waren grote troepen Vinken en Kepen, vooral van de laatste soort, te zien. Ook Groenlingen werden enkele malen waargenomen, o.a. in het dorp, in de Kobbeduinen en een 20-tal in een grote groep Kepen bij het Willemsduin foeragerend op het zaad van Teunisbloemen. Bij het Willemsduin werden ook nog vier Kneuen gezien. De Sijs was een geregelde verschijning in de omgeving van het dorp en de bossen, zij het dat wij nooit meer dan een tiental exemplaren tegelijk zagen. In het bos- en ook wel in het duingebied namen wij geregeld Barmsijzen waar, veelal enkelingen of kleine groepjes. Wij konden ons niet aan de indruk onttrekken dat het hier exemplaren van de nominaatvorm *Carduelis flammea flammea* betrof. Deze indruk wordt enigszins versterkt door het feit dat de Kleine Barmsijs *(Carduelis flammea cabaret),* op Texel een vrij algemene broedvogel, daar reeds gedurende ruim twee weken geheel was weggetrokken.
Tot slot van deze groep moet het voorkomen van Goudvinken op het eiland vermeld worden. Op de 19e hoorden wij een exemplaar bij het dorp en zagen wij drie prachtig uitgekleurde mannetjes in de Westerduinen. Op de 20e hoorden wij een exemplaar oostelijk van de Tweede Dennen en op de 22e hoorden wij een exemplaar in de Kobbeduinen en zagen wij een mannetje langs de Prins Bernhardweg. Mooser vermeldt buiten 1968, toen waarschijnlijk een paar op Schiermonnikoog broedde, slechts vijf waarnemingen.
Ringmussen zagen wij alleen op de 24e toen een vijftiental, kennelijk doortrekkers, bij het Willemsduin rondvloog.
Spreeuwentrek was er iedere dag. Op de 23e zagen we tijdens een strandwandeling ter hoogte van het Badpaviljoen verscheidene malen trekkers van ver over zee uit globaal NO-richting aankomen. De zeker honderd exemplaren die in een anderhalf uur het eiland bereikten, lieten zich door het land niet van de wijs brengen en handhaafden ook boven het eiland hun uitgesproken ZW-vliegrichting. Tijdens de mistige terugreis op zaterdag werden vanaf de veerboot ook enkele groepen van een honderdtal exemplaren gezien die in zuidwestelijke richting verdwenen.
Maximaal vijf Zwarte kraaien werden geregeld gezien bij de Westerplas en in de Johannespolder. De Bonte kraai was een zeer algemene verschijning, vooral in de duingebieden. Tellingen leverden minimaal een 100-tal exemplaren op. De dieren foerageerden sterk op de duindoornbessen en overal vonden we dan ook de oranje uitwerpselen als „uitgekauwde" velletjes. Thijsse merkt in zijn Herfstalbum op dat Bonte kraaien verzot zijn op duindoornbessen en dat werd op Schier wel heel duidelijk gedemonstreerd. Het was voor ons trouwens verrassend te bemerken dat de Duindoorns op Schiermonnikoog nagenoeg nog vol zaten met bessen, terwijl op Texel de meeste struiken al geheel kaal gevreten waren. Dat was vooral gebeurd in de periode van 6 tot 11 oktober, toen vele tienduizenden lijsters, vooral Koperwieken, en Spreeuwen op het eiland pleis-

De Levende Natuur 78 (11):244-249 (1975)

terden. Natuurlijk is het aantal bessen op Schier vele malen groter dan op Texel, toch bleef het opvallend dat zelfs in de Westerduinen, waar sterke stuwing verwacht mag worden en ook plaats vond zoals we zelf constateerden, de struiken nog overvol zaten met bessen. Zouden de Texelse lijsters en Spreeuwen van begin oktober Schiermonnikoog niet gepasseerd zijn of zijn ze er in een ruk overheengevlogen? In die periode heersten zeer gunstige trekomstandigheden met noordelijke winden.

Kauwtjes werden geregeld met enkele tientallen in de Banckspolder gezien; op de 19e ook ongeveer 50 exemplaren in een groep boven de Westerduinen. Bovendien werden op de 19e en op de 23e respectievelijk 1 en 3 exemplaren gezien met een min of meer duidelijk halvemaanvormige witte vlek in de hals. Deze vogels behoorden dus niet tot de eigen broedvogels *(Corvus monedula spermologus),* maar tot de Scandinavische vorm *(C. m. monedula)* of tot de Russische *(C. m. soemmeringii).* Mooser vermeldt (nog) geen waarnemingen van andere ondersoorten, hoewel zij er zeker jaarlijks zullen doortrekken. Op Texel zijn dergelijke Kauwtjes niet ongewoon.

De Appelroestmijnmot, Callisto denticulella

A. VAN FRANKENHUYZEN en J. M. FRERIKS

In verwaarloosde appelboomgaarden is de mijn van de mineermot *Callisto denticulella* Thbg. *(syn. Ornix guttea* Haw.) een gewone verschijning. De vlinders worden echter zelden opgemerkt. Van deze soort is in Nederland niet veel bekend. Soenen (4) en Vogel c.s. (3) deden enig onderzoek naar de levenswijze, resp. in België en in Zwitserland. Vogel kwam tot de conclusie, dat de mot niet schadelijk is, maar voor de fruitteelt misschien van betekenis kan worden als het aantal bespuitingen wordt verminderd. Ook Soenen vermeldt dat de mot niet tot de schadelijke soorten gerekend kan worden.

Malus en *Pyrus* zijn waarschijnlijk de belangrijkste waardplanten. Soenen vermeldt ook meidoorn *(Crataegus)* en dwergmispel *(Cotoneaster)* als waardplanten. Aangezien bij toekomstige invoering van geïntegreerde bestrijdingsmethoden minder bespuitingen zullen worden toegepast, die bovendien selectiever zijn, is het niet uitgesloten dat dan deze mot ook in commerciële boomgaarden van betekenis zal worden. Mede om in dat geval eventueel onnodige bespuitingen te voorkomen, leek het ons van belang een onderzoek naar de levenscyclus in te stellen. Tot dit doel zijn in 1974 door ons te Ommeren (Gld.) de nodige waarnemingen verricht

Door waarschijnlijk de belangrijkste waardplanten. Soenen vermeldt ook meidoorn (Crataegus) en dwergmispel (Cotoneaster) als waardplanten. Aangezien bij toekomstige invoering van geïntegreerde bestrijdingsmethoden minder bespuitingen zullen worden toegepast, die bovendien selectiever zijn, is het niet uitgesloten dat dan deze mot ook in commerciële boomgaarden van betekenis zal worden. Mede om in dat geval eventueel onnodige bespuitingen te voorkomen, leek het ons van belang een onderzoek naar de levenscyclus in te stellen. Tot dit doel zijn in 1974 door ons te Ommeren (Gld.) de nodige waarnemingen verricht

Door waarschijnlijk te herkennen. Het is een onregelmatig gevormde blaasmijn met een smalle be-

lus) gevonden en minder op peer *(P*